

*Л.А. ЄВЧУК, доктор економічних наук, доцент
Миколаївський державний аграрний університет*

Конкурентні позиції суб'єктів молокопродуктового підкомплексу: сучасні тенденції та перспективи

Молокопродуктовий підкомплекс є важливою складовою аграрного сектору України. Його сировинна галузь – молочне скотарство – джерело економічного і соціального розвитку сільських територій. З погляду оцінки конкурентних позицій, суб'єктами молокопродуктового підкомплексу слід розглядати не тільки виробників молокосиrowини та переробні підприємства, а й саму продукцію (молоко і готові молочні продукти). Конкурентні позиції суб'єктів молокопродуктового підкомплексу формують їх (суб'єктів) конкурентоспроможність, яка у підприємстві визначається, передусім, конкурентоспроможністю його продукції.

В умовах посилення глобалізації економіки конкурентні позиції суб'єктів доцільно розглядати як у межах національного ринку, так і враховувати тенденції світового.

Дослідженню тенденцій на ринку молока й обґрунтуванню організаційно-економічного механізму розвитку підприємств молокопродуктового підкомплексу присвячено роботи вчених-економістів: В. Бойка, С. Васильчак, Т. Дудара, М. Ільчука, О. Козак, Т. Мостенської, М. Пархомця, Н. Шиян та ін.

Проте не завжди дослідники використовують тенденції ринку для оцінки конкурентних позицій їх суб'єктів.

Мета статті – аналіз конкурентних позицій молока й молочної продукції, сільськогосподарських виробників і молокопереробних підприємств на внутрішньому й зовнішньому ринках, а також обґрунтування шляхів їх посилення.

Базою формування конкурентних позицій готової молочної продукції та її виробників є сфера виробництва молокосиrowини – галузь молочного скотарства. Тенденції останніх років полягають у поступовому скороченні поголів'я корів на утриманні обох секторів (суспільний і приватний) та підвищенні їх продуктивності (рис. 1). Так, із 2000 по 2011 рік поголів'я корів скоротилося на 2800 тис. гол., або більше як у 2 рази, продуктивність за цей період зросла на 81,0%.

Менші середньорічні темпи приросту продуктивності (7,4% на рік) порівняно з темпами скорочення поголів'я (9,7% на рік) призвели до зниження обсягів валового виробництва молока в Україні та передачі його на переробку (рис. 2). Причому останні два роки характеризувалися різким зменшенням кількості сирого молока, що перероблялося.

Сільськогосподарські виробники пояснюють причину «згортання» галузі низькими цінами закупівлі молока, які не покривають їхні витрати на виробництво. Якщо говорити про сировину, що надходить від особистих селянських господарств та окремих сільськогосподарських підприємств, то такі факти дійсно мають місце через низьку якість першої й малий обсяг її пропозиції кожним товаровиробником. В інших випадках оцінки показують, що обвинувачувати занижкі ціни не варто. Останнім часом (до 2012 року), порівняно з європейськими, ціни для постачальників молока в Україні були

досить сприятливими. Зависокою була собівартість. Негативний вплив на собівартість молока мали такі чинники: подорожчання пально-мастильних матеріалів та добрив;

зростання цін на посівний матеріал, що автоматично збільшує ціни на концентровані корми; низька якість грубих кормів; великі відсотки за користування кредитами тощо¹.

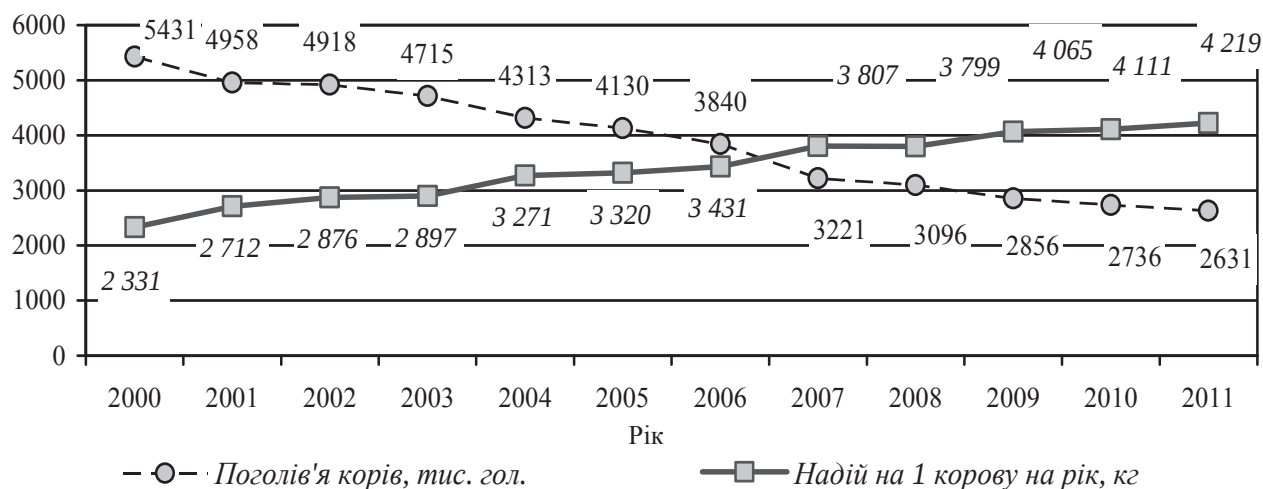

Рис. 1. Динаміка поголів'я та продуктивності корів у всіх категоріях господарств України

Джерело: Foreign Agricultural Service of United States Department of Agriculture.

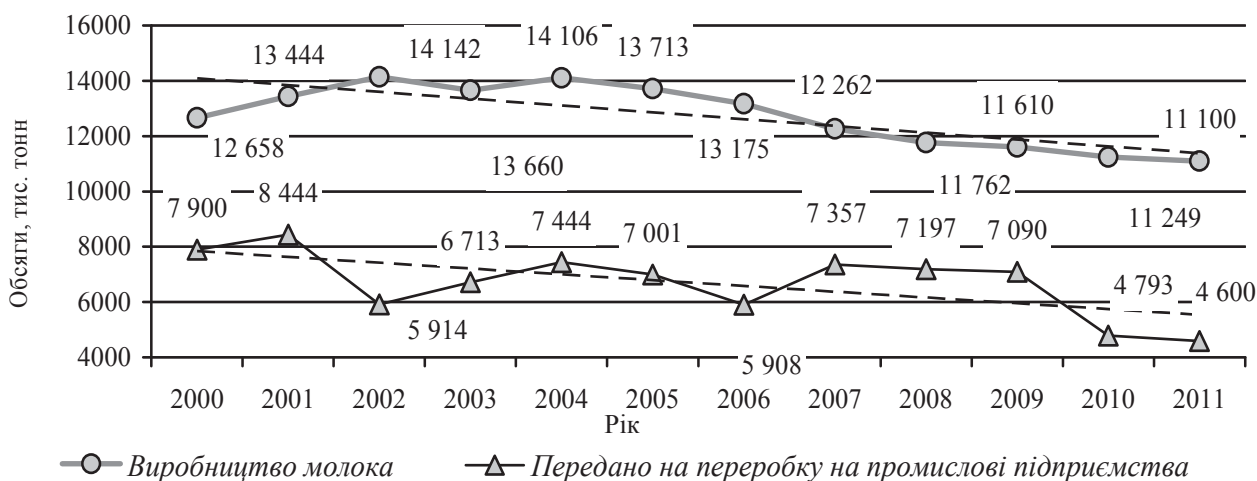

Рис. 2. Динаміка валового виробництва та переробки молока в Україні

Джерело: Foreign Agricultural Service of United States Department of Agriculture.

Дослідження показали, що зростання цін на молоко суттєво не вплинуло на підвищення ефективності його виробництва, оскільки, крім ціни на економічну ефективність молочного скотарства впливає й рівень витрат. Це доводить, що рівень ефективності господарювання визначається не лише мікро- та макрочинниками зовнішнього середовища, а залежить і від внутрішніх організаційних факторів у підприємстві. За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України вже у 2010 році ви-

робництво молока в країні стало рентабельним². Тобто, функціонують підприємства, де утримання молочнотоварної ферми розв'язує не тільки соціальну проблему зайнятості сільського населення, а й забезпечує надходження прибутку.

Водночас тенденції останніх місяців показали й значимість фактора ціни. Після введення Росією з 7 лютого 2012 року заборони на ввезення сирів українських виробників, останні, користуючись олігопольним становищем, миттєво знизили ціни закупівлі

¹ Назаренко А. Коров'яче молоко – продукт не з дешевих / Анна Назаренко // Пропозиція. – 2011. – № 4. – С. 24 – 26.

² Виробництво молока збільшилось і стало рентабельним [Електронний ресурс] / Прес-служба Мінагропроду. – 2011.03.01. – Режим доступу : <http://www.minagro.kiev.ua/news/?pg=11550>.

молокосировини, що відбулося і на тих заводах, які не займаються виробництвом сирів. Для розв'язання проблеми 2 березня 2012 року Міністерство аграрної політики та продовольства України й молокопереробні підприємства підписали меморандум узгодження дій, за яким переробники взяли зобов'язання забезпечувати закупівлю молока у сільськогосподарських виробників за економічно обґрунтованими цінами, сприяти стабільному безперебійному забезпеченню потреб внутрішнього ринку, а також гарантувати належну якість молочних продуктів. Документ підписано на строк до 31 грудня поточного року¹, але це не завадило молокопереробним підприємствам продовжувати знижувати ціни. Вже великотоварні виробники молока починають говорити про невідповідність його збуту. Станом на середину квітня ціна для таких постачальників знизилася до 3,12 грн за 1 кг молока вищого гатунку і 2,80 грн – першого гатунку. Очікується й подальше традиційне сезонне зниження цін.

У таких умовах подальше значне скорочення поголів'я худоби на утриманні є неминучим, що значно зменшить надходження сирого молока на переробку. Логічною реакцією молокозаводів мало б бути врахування інтересів сільгоспвиробників і призначення прийнятних закупівельних цін на сировину. Інший сценарій подій, що розгортаються на молочному ринку, зумовлений зміною підходів до організації роботи молокопереробних підприємств, про що йтиметься нижче. Тут лише вкажемо, що тенденції, які склалися, протирічать інтересам як сільськогосподарських виробників молока, так і споживачів готової молочної продукції.

Розв'язання проблеми потребує втручання держави. На час написання статті Міністерством аграрної політики та продовольства України розглядалися три варіанти стабілізації внутрішніх цін на молоко: 1) проведення переговорів із переробними підприємствами відносно закупівельних цін, оскільки їхнє зниження вважається необґрунтованим; 2) закупівля Аграрним фондом лишків сухого молока, що дасть змогу забезпе-

чити цінову стабільність; 3) виплата сільгоспвиробникам дотацій за літр молока, переданого на переробку². Досвід показує складність розв'язання цієї проблеми, наслідком чого є щорічне скорочення поголів'я корів як у суспільному, так і приватному секторах. Неодноразові спроби врегулювати ситуацію давали лише тимчасовий ефект. Так, на початку серпня 2011 року Антимонопольним комітетом України було створено робочу групу для дослідження цінової ситуації на ринку молока. Антимонопольний комітет закликав переробні підприємства до діалогу для попередження необґрунтованих цінових коливань³. Але проблема залишилася нерозв'язаною. Як наслідок, за словами експертів, в Україні спостерігається 25%-й дефіцит молока, через що в країну масово завозиться сухе молоко й різні замінники⁴.

Опортуністична поведінка партнерів, неврахування інтересів сільськогосподарських виробників, що призводить до скорочення їхньої діяльності, має місце і в розвинутих країнах. Так, у Данії кількість молочних господарств із 30 тис. у 1984 році зменшилася до 4,3 тис. на нинішній час. Середній розмір поголів'я на господарство за цей самий період збільшився у п'ятеро: з 28 до 132 гол.⁵ Протягом останніх десяти років близько 50% виробників молока в Англії зупинили своє виробництво. У Шотландії та Північній Ірландії припинили діяльність понад 30% ферм. Причини такого стану різні, але найвпливовішим фактором називають низьку ціну на молоко⁶.

Світова практика доводить, що без підтримки держави розв'язати цю проблему дуже складно. Передусім необхідним є контроль держави за недопущенням молокопе-

¹ Правительство проверит соблюдение молокопереработчиками договоренностей о неснижении цен на молоко [Електронний ресурс] / Интерфакс-Украина. – 2012.03.28. – Режим доступа : <http://www.apk-inform.com/ru/news/1003287#.T3hpKtIGBkg>.

² Минагропрод Украины предлагает три варианта стабилизации закупочных цен на молоко [Електронний ресурс] / АПК-Информ. – 2012.03.06. – Режим доступа : <http://www.apk-inform.com/ru/news/1002744#.T3hpwtIGBkg>.

³ При АМКУ будет создана рабочая группа для исследования ценовой ситуации на рынке молока [Електронний ресурс] / АПК-Информ. – 2011.08.11. – Режим доступа : <http://www.apk-inform.com/ru/news/111060#.T3iH2tIGBkg>.

⁴ Группа «ТАС» допускает возможность создания в 2012 году молочной фермы [Електронний ресурс] / Интерфакс-Украина. – 2011.11.25. – Режим доступа : <http://www.apk-inform.com/ru/news/1000271#.T3h8I9IGBkg>.

⁵ Дания: швидкий розвиток за будь-яку ціну? // Пропозиція. – 2011. – № 12. – С. 40 – 43.

⁶ З ціною на молоко й настрій піднімається // Пропозиція. – 2011. – № 9. – С. 44 – 46.

реробними підприємствами антиконкурентних дій до виробників молокосировини.

Що стосується дотування виробництва молока, то ми вважаємо це питання дискусійним, яке вимагає виваженого підходу. Детальне обґрунтування даної проблеми представлено в роботах інших науковців. Резюмуючи їхні дослідження можемо сказати, що для забезпечення ефективності роботи галузі державна підтримка не є обов'язковою. Розрахунки доводять, що її надання «розслаблює» сільськогосподарських виробників і знижує їхню мотивацію до прикладення власних зусиль. До того ж, не в усіх країнах вона має місце. У Канаді, наприклад, виробники молока не мають жодної державної підтримки. А для введення в стадо однієї голови фермеру потрібно придбати квоту вартістю 35 000 дол.¹ Водночас у більшості розвинутих країн сільське господарство і молочне скотарство, зокрема, активно дотується державою. Тому обґрунтовано механізм фінансової підтримки галузі державою є необхідним важелем посилення конкурентних позицій виробників молока.

Сучасні тенденції ринку молока в Україні характеризуються й позитивними моментами. У загальному обсязі виробленої сировини збільшується частка сільськогосподарських підприємств, що виробляють молоко великими партіями та високої якості. Щорічно зростає входження у молочне скотарство великого капіталу. Так, агрохолдинг «Мрія» планує до кінця 2017 року створити великотоварне виробництво молока з поголів'ям великої рогатої худоби 50 тис. гол.² Агрохолдинг «Астарта» за результатами 2011 року зміцнив свої позиції провідного постачальника молока, виробництво якого за рік збільшилося на 37% – до 70 тис. т, а поголів'я корів – до 14 тис. гол.³ Корпорація «Сварог Вест Груп» у листопаді 2011 року ввела в експлуатацію новий молочнотоварний комплекс на 1,2 тис. гол. дійного стада у

Шепетилівському районі Хмельницької області та до кінця 2012 року має намір відкрити ще один комплекс на 4 тис. гол. корів⁴. Тенденції, що склалися, пояснюються неодноразово доведеною практикою дією ефекту масштабу. Виробництво молока може бути вигідним і високоприбутковим, але на великотоварній фермі, організованій за сучасними передовими технологіями. За оцінками експертів, орієнтовна вартість одного скотомісця становить близько 10 тис. дол., плюс майже 1 га землі для вирощування кормових культур⁵. Такі фінансові вкладення під силу лише великим фінансово стійким інтегрованим структурам.

Великим ринком збуту української готової молочної продукції є зовнішній ринок і, зокрема, експорт до Російської Федерації. За свідченням експертів, Росія є важливим ринком майбутнього, потужним імпортером молока й молочної продукції, оскільки внутрішнє виробництво молока переживає стагнацію, забезпечуючи лише 77% потреб. Значна ємність російського ринку та перспективи росту формують високу його привабливість. Дедалі більше західних молочних концернів вступають у боротьбу за нього. Особливий інтерес викликає зростаючий попит на продукти високого ступеня обробки, такі як сири і йогурти. Так, концерн «Ерманн», який активно освоює російський ринок із 2000 року, планує розширити там виробництво десертів та сирків. У компанії «Хохланд» також оптимістично налаштовані на подальше збільшення своєї частки. Готуються вийти на привабливий російський ринок й інші німецькі виробники⁶, що значно послаблює конкурентні позиції української продукції. За 10 міс. 2010 року імпорт Росією сирів із Німеччини збільшився у 2 рази і досяг 53 тис. т, тоді як поставки з України та Білорусі зросли лише на 4%. До того ж німецькі сири масового попиту витримують цінову конкуренцію не

¹ Дикун А. Молочний бізнес Канади: секрети успіху / Андрій Дикун // Пропозиція. – 2009. – № 8. – С. 122 – 124.

² УАК прогнозирует рост цен на молоко на 10-15% [Електронний ресурс] / Finance.ua. – 2011.06.24. – Режим доступу : http://agroua.net/news/news_34212.html

³ Astarta в 2011 году увеличила производство сахара на 85% – до 370 тыс. тонн [Електронний ресурс] / АПК-Информ. – 2012.02.28. – Режим доступу : <http://www.apk-inform.com/ru/news/1002545#.T3hrIrltGBkg>

⁴ «Сварог Вест Груп» намерена в 2012 году открыть молочный комплекс на 4 тыс. голов [Електронний ресурс] / Интерфакс-Украина. – 2011.11.07. – Режим доступу : <http://www.apk-inform.com/ru/news/114490#.T3iFotlGBkg>.

⁵ Томан М. Якість молока залишає бажати кращого [Електронний ресурс] / Максим Томан. – Режим доступу : <http://news.finance.ua/ua/~7/0/all/2010/07/18/204014>.

⁶ Ленерт С. Надійний ринок для нашої молочної промисловості / С. Ленерт // Пропозиція. – 2011. – № 5. – С. 47 – 48.

тільки з російськими, а й з дешевшими білоруськими сирами¹.

Зміцнити свої позиції на молочному ринку Росії готується і Білорусія. Узгоджена поставка молочної продукції до Росії на 2012 рік в обсязі 3,7 млн т². Досягнута домовленість про створення Росією та Білоруссю об'єднаної компанії по переробці молока і реалізації молочної продукції на ринку СНД³. Одночасно Росія планує до 2020 року забезпечити внутрішній попит на молоко та яловичину за рахунок власного виробництва⁴. За таких умов поліпшення конкурентних позицій української молочної продукції на російському ринку може бути забезпечене лише формуванням її конкурентних переваг.

Як відомо, конкурентні переваги продукції визначаються двома факторами: якістю і вартістю. За вартістю українські сири мають у Російській Федерації вищу ціну за російські, білоруські чи німецькі⁵. Якість же продукції не залишає великих перспектив. У січні 2012 року Росспоживнагляд повідомив про заборону поставок та продажу на території країни твердих сирів українських виробників. У продукції було виявлено високий вміст пальмової олії, невідповідність сирів за вмістом пальмітолеїнової і лінолевої жирних кислот⁶.

Статистика показує зменшення останніми роками обсягів молока, переданого на переробку, не скорочення обсягів виробництва молочної продукції та збільшення внутрішнього споживання сухого знежиреного молока (рис. 3).

Якщо переглянути повідомлення українських молокопереробних підприємств, то переважна їхня більшість надає інформацію про щорічне збільшення обсягів виробництва продукції. Так, ПАТ «Яготинський маслозавод» (Київська область) повідомляє про збільшення у 2011 році обсягів виробництва продукції порівняно з попереднім роком на 19%⁷, що підтверджує факт про заміну свіжої молочної сировини іншими складовими.

Проблему становить і продукція, що виготовлена з натурального молока, сировина якого більшою часткою надходить від особистих селянських господарств та не відповідає стандартам якості розвинутих країн. Детально дослідження даної проблеми було представлено нами в статті⁸, проте суттєвого поліпшення ситуації з тих часів не відбулося.

Таким чином, низький рівень якості готової молочної продукції, як наслідок низької якості сировини поряд із високою ціною, не може забезпечувати конкурентні переваги українській молочній продукції та її стійкі конкурентні позиції на зовнішньому ринку. На внутрішньому ринку ситуація виглядає дещо кращою. Причин цьому багато, але головними з них вважаємо дві. Перша – слабкий контроль за процесами з боку відповідних органів і структур; друга – технологічна безграмотність та несвідомість споживачів кінцевої молочної продукції. Низька якість продукції спричинена як масовим декількаетапним недотриманням технології виробництва, так і відсутністю вимог покупців до її високого рівня. Доки споживачі погоджуватимуться купувати те, що їм пропонують, доти виробники продовжуватимуть це пропонувати.

¹ Сыродельи Германии серьезно теснят коллег из Беларуси и Украины на рынке РФ – эксперт [Електронний ресурс] / Интерфакс-Украина. – 2011.01.19. – Режим доступу : <http://www.apk-inform.com/ru/news/103129#.T3iPNtIGBkg>.

² Беларусь планирует поставить в РФ в следующем году 3,7 млн. тонн молочных продуктов и более 200 тыс. тонн сахара – глава Минсельхозпрода [Електронний ресурс] / Интерфакс-Запад. – 2011.11.15. – Режим доступу : <http://www.apk-inform.com/ru/news/1000036#.T3iEqdIGBkg>.

³ РФ и Беларусь планируют создать объединенную молочную компанию [Електронний ресурс] / Интерфакс-Запад. – 2011.04.08. – Режим доступу до журн. : <http://www.apk-inform.com/ru/news/106329#.T3iMSitIGBkg>.

⁴ Прогноз экспорта зерна из России в текущем сельхозгоду повышен до 28 млн. тонн [Електронний ресурс] / Финмаркет. – 2012.02.28. – Режим доступу до журн. : <http://www.apk-inform.com/ru/news/1002552#.T3hq2NIGBkg>.

⁵ Ситуация с поставкой в РФ украинских сыров приведет к значительному снижению цен на них и молоко – эксперты [Електронний ресурс] / Интерфакс-Украина. – 2012.02.27. – Режим доступу до журн. : <http://www.apk-inform.com/ru/news/1002534#.T3hrZtIGBkg>.

⁶ Министр Минагропрода Украины уверен в снятии РФ запрета на поставки сыров трех украинских предприятий после их проверки [Електронний ресурс] / Интерфакс-Украина. – 2012.02.17. – Режим доступу : <http://www.apk-inform.com/ru/news/1002321#.T3hsINIGBkg>; Качество украинских сыров признано во всех странах СНГ – Ветфитослужба [Електронний ресурс] / АПК-Информ. – 2012.01.26. – Режим доступу : <http://www.apk-inform.com/ru/news/1001689#.T3h0ItIGBkg>; У Роспотребнадзора сохраняются серьезные претензии к украинскому сыру [Електрон-

ний ресурс] / Интерфакс-Украина. – 2012.01.24. – Режим доступу : <http://www.apk-inform.com/ru/news/1001592#.T3h0h9IGBkg>.

⁷ Яготинский маслозавод в 2011 году увеличит производство цельномолочной продукции на 19% [Електронний ресурс] / Интерфакс-Украина. – 2011.12.19. – Режим доступу : <http://www.apk-inform.com/ru/news/1000888#.T3h379IGBkg>.

⁸ Євчук Л. А. Якість молока у забезпеченні конкурентоспроможності аграрних підприємств / Л. А. Євчук // Економіка АПК. – 2008. – № 2. – С. 43–49.

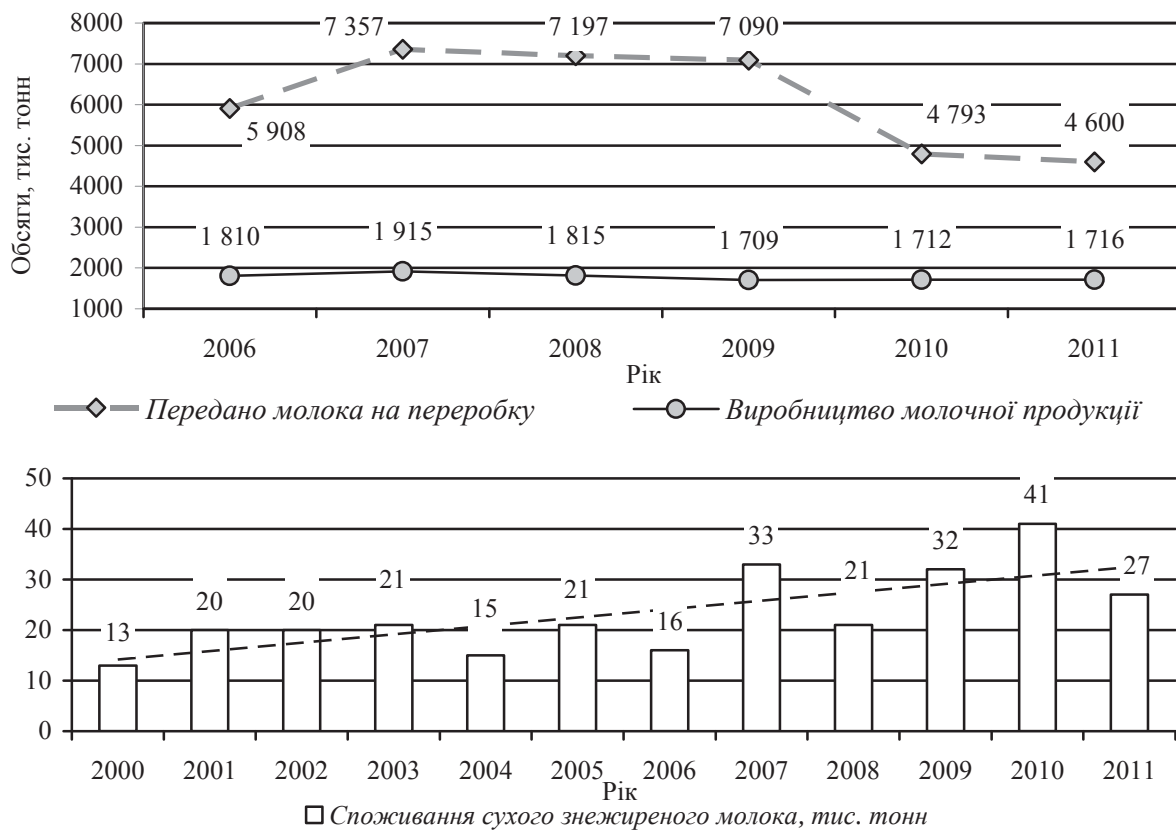

Рис. 3. Динаміка використання молока та виробництва молочної продукції в Україні

Джерело: Дані Державної служби статистики України; Foreign Agricultural Service of United States Department of Agriculture.

Споживання населенням низької якості продукції негативно позначається на здоров'ї нації, ставить під загрозу безпеку країни й потребує термінового державного втручання. Функція держави має полягати у дійовому контролі якості та безпеки харчової продукції на території країни. Суттєву роль зіграють соціальні проекти проведення роз'яснювальної роботи серед населення й виховання культури споживання, у залученні до яких мають бути заінтересовані виробники якісної молочної продукції.

Роль держави у розвитку молочного скотарства полягає у недопущенні антиконкурентних дій молокопереробних підприємств по відношенню до виробників молочної сировини, а також розробці раціонального механізму їх фінансової підтримки.

Збільшення будівництва великотоварних молочних ферм закладає перспективи у розвитку молокопродуктового підкомплексу країни. Проте це тривалий, багаторічний процес. На нинішній час потреби в молочній сировині можуть бути забезпечені державним регулюванням антиконкурентних дій на ринку молока та підтримкою створення й функціонування молочарських заготівельних кооперативів. Адже переважна частка сировини надходить від особистих селянських господарств.

Вітчизняний молокопродуктовий підкомплекс має потенціал для завоювання високих конкурентних позицій його суб'єктів на внутрішньому й зовнішньому ринках. Але це вимагає термінових, правильних, рішучих дій. Втрата часу призведе до заповнення кращих позицій на ринку іншими суб'єктами.

Досліджено сучасний стан ринку молока й молочної продукції, обґрунтовано перспективи його розвитку, проведено оцінку конкурентних позицій молока та молочної продукції, їх виробників на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Исследован рынок молока и молочной продукции, обоснованы перспективы его развития, проведена оценка конкурентных позиций молока и молочной продукции и их производителей на внутреннем и внешнем рынках.

The paper contains research of milk and dairy products market, it substantiates the prospects of its development, presents an assessment of competitive position of milk and dairy products and their producers in the domestic and foreign markets.

*